

ПРОБЛЕМИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра міжнародних фінансів,
49050, м. Дніпропетровськ, вул. Наукова, 13,
тел.: +38 0563731221,
e-mail: int_finance@rambler.ru

Анотація. У статті проаналізовані сучасні диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України, визначені проблеми регіональної диференціації в умовах глобальної фінансової кризи, обґрунтовані можливі шляхи подолання регіональних диспропорцій.

Ключові слова: регіональна диференціація, соціально-економічний розвиток регіону, глобальна фінансова криза.

Annotation. The modern disproportions of social and economic development of regions of Ukraine are analysed, the problems of regional differentiation in global financial crisis conditions are determined, the possible ways of its overcoming are argued in the article.

Key words: regional differentiation, social and economic development of region, global financial crisis.

Вступ. Сучасний розвиток країн з перехідними економіками характеризується наявністю регіональних диспропорцій. Україна, як і більшість пострадянських країн, одержала в спадок досвід пріоритету централізованого управління і суттєву диференціацію рівнів соціально-економічного розвитку регіонів. На жаль, з плином часу проблеми регіональних диспропорцій в Україні не були вирішені, а лише поглибилися. Отже, у таких умовах усе більше актуалізується їх дослідження й пошук шляхів їх вирішення. З огляду на цей факт зазначеній проблематиці присвятили свої роботи В. Томас, М. Дайламі, Д. Кауфман, Р. Бінгем, Е. Гілл, С. Вайт, а також вітчизняні вчені-економісти Л. Возна, А. Єпіфанов, І. Лукінов, І. Сало, В. Суторміна, В. Федосов та інші. Разом з тим малодослідженими лишаються питання загострення регіональних диспропорцій і соціально-економічного розвитку регіонів в умовах глобальної фінансової кризи.

Постановка завдання. Метою статті є проведення комплексного аналізу сучасного рівня диференціації соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах глобальної фінансової кризи, виявлення та обґрунтування можливих шляхів подолання регіональної диференціації.

Результати. Одним із головних проявів регіональних диспропорцій в Україні є суттєві відмінності в рівнях соціально-економічного розвитку між регіонами, що відображаються через показники валового регіонального продукту (ВРП) і ВРП на одну особу. Протягом докризового періоду (станом на 2006–2007 рр.) співвідношення між максимальним (м. Київ – 302,8% до середнього по Україні) і мінімальним (Чернівецька область – 48,6%) ВРП на одну особу складало понад 6 разів (для порівняння: у 1996 році цей показник складав 2,7 раза). Лише в 5 регіонах – лідерах України, а саме: у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Полтавській областях і Києві ВРП на одну особу був вищим за середній по країні показник. Для порівняння: кількість регіонів, ВРП на одну особу яких була вищою за середній по країні показник, становила 10 (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська області та м. Київ) [1]. Також показовою була диференціація

доходів і видатків місцевих бюджетів України в розрахунку на одну особу наявного населення – розрив між максимальним і мінімальним рівнем даного показника складає майже 7 разів (доходи місцевих бюджетів у розрахунку на одну особу у 2004 році були максимальними у м. Київ (714,0 грн.), м. Севастополь (279,0) і Дніпропетровській області (273,4), а мінімальними – у Тернопільській області (102,9 грн)). Значною була диференціація за регіонами видатків із місцевих бюджетів на одного мешканця території, причому з 27 регіонів приблизно в третини обсяги видатків були більші за середнє значення по країні [2].

Криза 2008–2010 рр. мала негативні наслідки для всіх регіонів України (в усіх областях України у 2009 році спостерігалось падіння ВРП від -7,2% у Тернопільській обл. до -23,7% у Запорізькій). Разом з тим слід звернути увагу, що зменшення ВРП у регіонах-лідерах відбувалося значно швидшими темпами, ніж в інших регіонах, і перевищувало середній показник по Україні (-15%). Так, у Запоріжжі зменшення приросту ВРП у 2009 році було на рівні -23,7%, у Донецькій -19,3%, у Дніпропетровській -16,5%, у Полтавській -15,1% [3, с.4].

Показники інвестиційної діяльності також свідчать про наявність суттєвих територіальних диспропорцій економічного розвитку, а також про збереження цієї тенденції в майбутньому. За показником прямих іноземних інвестицій на одну особу безумовними лідерами є місто Київ (7 292 грн) і Дніпропетровська область (2 133 грн), показники яких у десятки, а то й сотню разів перевищує показники Тернопільської (56,4 грн), Кіровоградської (62,4 грн), Чернівецької (64,9 грн), Чернігівської (77,2 грн) областей.

Високий рівень регіональної диференціації підтверджують і показники сфери соціального сектору. Так, відмінність у рівні безробіття сягає майже 2 рази – найнижчий рівень безробіття у 2010 році традиційно був зафіксований у місті Київ (6,1%), а найвищий – у Рівненській області (11,9%). Аналогічно рівень середньомісячної номінальної заробітної плати в Києві (3 311 грн) більше, ніж удвічі, перевищував найнижчий показник 1 594 грн у Тернопільській області [3, с.18–19].

Серед основних причин регіональної диференціації країн з транзитивними економіками фахівці [4, с.59] називають нерівномірне розміщення родовищ стратегічних природно-сировинних ресурсів, до яких прив'язувалися підприємства видобувної та переробної промисловості. Завдяки цьому вищого рівня розвитку досягли регіони, багаті на корисні копалини, наприклад, Донецька та Дніпропетровська області в Україні, а високий рівень соціально-економічного розвитку Києва й області пояснюється статусом столиці, що супроводжується високою діловою активністю. Серед інших факторів посилення регіональної диференціації транзитивних економік слід відзначити такі:

- високий рівень централізації регулювання соціально-економічних процесів, фінансування інвестиційних програм і проектів у соціальній сфері переважно за рахунок центральних бюджетів;
- недостатність урахування територіальних факторів (географічного положення, демографічних процесів, природно-кліматичних умов, екологічного стану, ресурсної бази, економічного потенціалу тощо) при розробці та реалізації державних цільових програм, комплексів заходів щодо вирішення соціальних проблем;
- відсутність системи звітності органів влади на місцях перед населенням стосовно забезпечення необхідних умов і темпів соціально-економічного розвитку регіонів;
- недостатність ініціативи місцевих органів влади через слабку матеріально-технічну базу й обмежені фінансові можливості;
- диспропорції та відсутність чіткого розмежування функцій, завдань і відповідальності центральних і місцевих органів влади;
- недостатність об'єктивної та достовірної статистичної бази з метою моніторингу, аналізу, прогнозування соціально-економічних процесів у регіоні [4, с.60].

З іншого боку, існує думка, що регіональні диспропорції є прямим наслідком структурних диспропорцій економіки України. Для більшості регіонів України характерними є структурні деформації, унаслідок яких посилюється сировинний, ресурсо- та енергомісткий характер української економіки, що спричиняє руйнування природно-ресурсного потенціалу й погіршення екологічної ситуації в країні та регіонах. Освоєння мінеральних ресурсів відповідало потребам індустріальної економіки, проте зворотним боком такого освоєння стали надмірне забруднення навколишнього середовища, низка екологічних проблем і руйнація природно-рекреаційного потенціалу, насамперед, в індустріально-розвинених регіонах [1].

Регіональна диференціація всередині країни посилює та створює безліч проблем, зокрема, міграцію безробітних до інших, більш розвинених, територій, посилення соціальної напруги, зниження інвестиційної активності в депресивних регіонах, зростання бідності, обмеженість доступу до якісних освітніх послуг та охорони здоров'я, диспропорції в галузях соціальної інфраструктури.

Л. Вона виділяє такі негативні наслідки зростаючих регіональних соціально-економічних диспропорцій і територіальної дезінтеграції, як посилення фрагментарного, ситуативного характеру державного регулювання економіки; неспроможність держави проводити цілісне й ефективне макроекономічне регулювання; гальмування територіальної дифузії економічних ресурсів і нововведень; слабка дифузія технологічних нововведень; домінування екстенсивних чинників економічного зростання, що поглиблює макроекономічні диспропорції, проявом чого є прискорення інфляційних процесів; слабка територіальна дифузія інституційних нововведень, що фактично означає гальмування, повільну та неоднозначну реалізацію інституційних реформ; послаблення територіальної єдності держави, зростання політичного протистояння [1].

Глобальна фінансова криза також загострила такі проблеми регіонів, як зростання безробіття і, як наслідок, посилення міжрегіональної міграції, зростання дефіцитів місцевих бюджетів унаслідок скорочення їх доходної частини та зростання видатків, скорочення інвестицій, зростання внутрішньорегіональної диференціації (між містами та селами) тощо. Отже, перед центральною й місцевою владою постає необхідність розробки та впровадження механізмів вирішення даних проблем.

В умовах глобальної фінансової кризи одним з основних завдань місцевих органів влади є підтримка сприятливого підприємницького клімату в регіоні та мінімізація негативних впливів кризи на малий і середній бізнес. Також важливим заходом є оптимізація витрат з місцевих бюджетів, жорстка економія коштів за всіма статтями витрат місцевих бюджетів, прийняття бездефіцитного місцевого бюджету, а також пошук додаткових джерел фінансування місцевого бюджету. Доцільним є проведення політики збереження робочих місць шляхом недопущення необґрунтованого скорочення робочих місць, виділення коштів на оплату громадських робіт, що будуть виконуватися тимчасовими безробітними, підтримкою місцевих товаровиробників [5].

Конкретні організаційно-економічні механізми подолання регіональних диспропорцій мусять формуватися з урахуванням багатого міжнародного досвіду, зокрема, Скандинавських країн, що вдало поєднують високий рівень сталого розвитку з децентралізацією державного управління. Сучасна міжнародна практика доводить наявність тісного зв'язку між децентралізацією державного управління і рівнем регіональної диференціації країни. Високий рівень централізації, як правило, негативно позначається на економічному розвитку регіонів, оскільки центральна влада не може ефективно вирішувати більшість місцевих проблем, а місцеві органи влади фактично не вмотивовані до підвищення ефективності своєї діяльності та виявляють низьку активність і ініціативність. Децентралізація виступає фактором забезпечення економічного зростання регіонів ще й тому, що охоплює широкий набір реформ з передачі політичних, еко-

номічних і соціальних функцій держави місцевим органам управління й самоуправління, приватному сектору, неурядовим організаціям. Підвищення рівня децентралізації державних функцій держави відповідає принципу, що центри ухвалення рішень повинні знаходитися якнайближче до громадян. Місцева влада краще знає проблеми свого регіону й, отже, більш компетентна в їхньому розв'язанні порівняно із центральними органами влади, а швидкість реагування на місцях завжди вища. Децентралізація дозволяє дотримуватися принципу відповідності повноважень і відповідальності, коли наслідки будь-яких рішень настають там само, де ці рішення було ухвалено. Також децентралізація дозволяє збільшити конкуренцію між регіонами за залучення інвестицій, оскільки місцева влада може самостійно встановлювати рівень оподаткування і визначати процедури адміністрування. З іншого боку, при проведенні децентралізації слід урахувувати той факт, що кваліфікація й компетенція місцевої влади набагато нижчі, ніж на національному рівні.

Висновки. Глобальна фінансова криза, що охопила увесь світ, мала негативні наслідки й для всіх регіонів України, завдаючи найбільшого удару по регіонах-лідерах. В Україні зберігається високий рівень регіональної диференціації економічного розвитку на фоні централізації державного управління. Збереження і посилення міжрегіональної та міжрайонної диференціації тягне за собою серйозні негативні наслідки, тому вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів є одним з найважливіших суспільно-політичних завдань. У таких умовах необхідні розробка та впровадження стратегій сталого розвитку кожного окремо взятого регіону, що передбачали б комплекс продуманих заходів загальнодержавного характеру з урахуванням територіальних особливостей. Децентралізація державного управління може стати ефективним шляхом подолання цієї проблеми, оскільки влада на місцях краще знає проблеми й потреби регіонів, а також може ефективніше їх вирішувати, що стимулюватиме подолання диспропорцій у розвитку окремих територій за умов високого рівня професіоналізму й компетентності місцевих чиновників.

1. Возна Л. Основні суперечності та перспективи використання соціально-економічного потенціалу регіонів. Відділ економічної та соціальної стратегії [Електронний ресурс] / Л. Возна. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/august08/19.htm>.
2. Особливості політики регіонального розвитку України на сучасному етапі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.osvita.lviv.ua/textes/o_regiony.html.
3. Соціально-економічний розвиток регіонів України за січень-серпень 2010 року. – К. : Держкомстат, 2010. – 25 с.
4. Доклад о человеческом развитии. Узбекистан-2005. – Финляндия : ПРООН, Центр экономических исследований, 2005. – 120 с.
5. Стукало Н. В. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь / Н. В. Стукало, О. М. Мозговий // Ринок цінних паперів. – 2008. – № 11–12. – С.31–37.

Рецензенти:

Стукало Н.В. – доктор економічних наук, професор кафедри міжнародних фінансів Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.